

Цей рік буде важчим за минулий

Але легшим за наступний. Світ змінюється, держави ізолюються, інститути під загрозою. Та навіть без оптимізму надію зберігати потрібно.

Останніми роками кожного грудня я згадую час, коли Джеремі Корбін, тоді лідер опозиційної Лейбористської партії в країні, яка мене прийняла, Великій Британії, цитував знайомий мені новорічний виступ. «Цей рік буде важчим за минулий», – сказав він. Слова Корбіна були мені знайомі, тому що він цитував Енвера Ходжу, сумнозвісного комуністичного лідера моєї рідної країни, Албанії. Ходжа продовжував фразу: «З іншого боку, він буде легшим за наступний». Коментар Корбіна викликав бурхливу реакцію: одні побачили в ньому доказ, що лейбористи перетворилися на марксистську секту, а інші засуджували його за байдужість до травм, залишених комуністичним минулим Албанії.

Під владою «дядька Енвера» Албанія, де пройшло майже все моє дитинство, була одним з найбільш ізольованих місць на Землі, відрізаним і від «ревізійністського» Сходу, і від «імперіалістичного» Заходу. Вона існувала у своїй капсулі часу, і ця суворая реальність формувалася лояльністю, пропагандою, стеженням і репресіями проти інакодумців. Уявлення про майбутнє визначали колишні міфи про героїчну самопожертву і самодостатність, вплетені в теорії змови про неминучу іноземну агресію.

Кожен Новий рік приносив нову параною, новий дефіцит, нові дисциплінарні заходи, нові заклики до терпіння. Єдиним постійним напрямком інвестицій держави було будівництво бункерів. Як можна було навіть віддалено порівнювати це з тим, що відбувалося на Заході?

Але, незважаючи на весь її чорний гумор, який албанці та багато інших в той момент не оцінили, промова Корбіна (і використана ним цитата) виявилася напрочуд проникливою. Вона вловила моторошну темряву і страхи, з якими більшість лівих зустрічають тепер кожен Новий рік, починаючи з 2016 року. Брекзит здався тоді фінальною катастрофою. «Повертаємо контроль» – це

тріумфальне гасло британського виходу з Євросоюзу змусило здригнутися космополітичні еліти на всьому Заході.

Багато хто поспішав тоді запастися товарами на випадок Брекзиту «без угоди», і я пам'ятаю, як мене запитували, чи не нагадують мені напівпорожні полиці супермаркетів Албанію за часів Ходжі (ні, не нагадували). Але сьогодні, озираячись назад після першого обрання президента США Дональда Трампа, глобальної пандемії, воєн в Україні та Газі, повернення Трампа до Білого дому, навіть найзапекліші противники Брекзиту тепер можуть визнати, що їхня паніка була дещо перебільшеною.

Чи ні? Наступного року Брекзит відзначатиме десятирічний ювілей. Безумовно, це важлива символічна віха для нинішньої епохи глобалізації. Той референдум ознаменував повернення до світу, в якому держави посилено ізолюються одна від одної, інститути стають заручниками свавілля окремих осіб, а верховенство закону явно перебуває в незворотному занепаді.

Навряд чи майбутній рік стане іншим. Заклик прихильників Брекзиту «повернути контроль» (колись він мав хоча б видимість інтелектуальної чесності, оскільки запрошував до виправданої дискусії про суверенітет) деградував до повноцінної конспірологічної теорії. Контроль, кажуть нам тепер, неможливий через постійну загрозу з боку іноземців і тих, кого визнають нездатними до «інтеграції».

Майбутнє, схоже, обіцяє нам лише суміш страхів і параної. А чого ще можна очікувати в світі, де надійно зростають тільки ринки, пов'язані з військовим сектором, і де технологічні інновації, схоже, дедалі частіше націлені на вдосконалення мистецтва взаємного знищення? Де в таких умовах ще можна знайти надію?

Інший шлях

У своєму есе 1784 року «Ідея загальної історії у всесвітньо-громадянському плані» німецький філософ Іммануїл Кант намагався знайти таку позицію, з якої можна інтерпретувати історію як щось більше, ніж просто сумне видовище насильства, несправедливості та ірраціональності, і виявити закономірності, що сприяють розвитку моральних орієнтирів. На думку Канта, це було складно, тому що люди не завжди прагнуть до того, що відповідає їхнім власним раціональним інтересам. У них є свобода волі, яка дозволяє їм розуміти, що є правильним, але при цьому робить їх схильними до помилок.

Парадоксально, але Кант бачив у війні (точніше в ірраціональності війни) ключовий шлях до надії. Він вірив, що настане час, коли війна стане не тільки абсолютно руйнівною і незрозумілою, але ще й економічно невідомою – причиною нестримного зростання боргів і розорення. Він вважав, що ескалація конфлікту між інтересами держав і розширенням світової торгівлі з часом зробить «вплив кожного потрясіння в одній з держав у нашій частині світу на всі інші держави настільки помітним», що повинна буде виникнути нова політична конфігурація. Він передбачав появу в майбутньому космополітичної федерації, подібної до «якої в світі минулого немає прикладів».

Згодом у світі дійсно з'явився такий приклад, хоча й недосконалий. Кант передбачав, що «після численних катастроф, розворотів і навіть повного виснаження їхніх сил» природа «підштовхне людей до того, що їм вже міг би сказати їхній розум без усього цього похмурого досвіду». Здавалося, що його передбачення збулося, коли в жахливих умовах тюремного табору на острові Вентотене, куди Муссоліні засилав своїх демократичних суперників, Альтьєро Спінеллі та Ернесто Россі написали маніфест, в якому доводилася необхідність створення федеративної Європи, де держави будуть пов'язані не завоюваннями, а співпрацею.

Пізніше «Маніфест Вентотене» надихав творців Європейського об'єднання вугілля і сталі, а потім і ЄС. Це була історично безпрецедентна спроба перетворити спільні економічні інтереси на моральний і політичний проєкт. У середині 2000-х цей проєкт був ще дуже живим. На університетських семінарах бурхливо обговорювалося майбутнє Європи як наднаціонального інституту і точилися суперечки з питання, як перетворити функціональну інтеграцію нинішнього союзу на щось більш амбітне: на політичне тіло, що спирається на «право», а не «силу». Це був час, коли європейці ще могли мріяти про конституційні збори, що представляють «нас, народ Європи». Це був момент надії.

Дайте мені притулок

Парадоксально, але сьогодні Албанія – єдине місце, де ця мрія ще жива. Ця країна, схоже, знову опинилася в капсулі часу – в альтернативній реальності, яка нагадує мені роман болгарського письменника Георгі Господінова «Часосховище», де люди вибирають історичну епоху, в якій хочуть жити. Для албанців ідеальна епоха – це ЄС з середини до кінця 1990-х, приблизно з моменту підписання Маастрихтського договору і до конституційного проєкту. Перемогу на виборах в Албанії приносять

обіцянки вступити до ЄС, а закони ухвалюються миттєво, щоб привести їх у відповідність до *Acquis communautaire* (корпусу законів ЄС).

Але все це має свою ціну. Центри тимчасового утримання, побудовані Італією на албанському узбережжі в містах Шенджин і Гьядер для розміщення депортованих прохачів притулку, нагадують про час і порядок, в якому зараз живе решта Європи (і значна частина світу). Там ми знаходимо пороговий простір між космополітичним ідеалом і майбутньою антиутопією.

У промові, виголошеній в італійському парламенті в березні 2025 року, прем'єр-міністр Джорджа Мелоні найкраще сформулювала цей новий порядок. Недивно, що вона обрала своєю мішенню «Маніфест Вентотене», автори якого писали: «Проблема, яку треба вирішити першочергово – а без цього весь інший прогрес виявиться лише поверхневим – остаточно скасувати поділ Європи на національні суверенні держави».

Саме тому Спі�еллі і Россі виступали (серед багатьох інших розумних пропозицій) за поділ влади, важливість демократизації економіки, роль культурної інклюзивності, політичну необхідність мобілізації широкої коаліції прогресивних партій. На все це Мелоні заперечила: «Я не знаю, чи це ваша Європа, але точно не моя»; і додала, що сподівається, що люди, які захищають цей документ, його не читали.

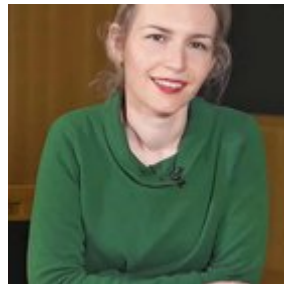
За межами Італії цього майже ніхто не помітив. Можливо, тому що сьогодні Європа набагато ближча до ідей партії Мелоні «Брати Італії», ніж до ідей перших федералістів Європи. Внесок європейської еліти в уявлення про майбутнє тепер складається переважно з оплесків моделі Мелоні для «управління міграцією» і в щедрих лестощах Трампу в надії на мізерні торговельні поступки. А недавній заклик президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн «переозброїти Європу», зізнаюся, нагадав мені кампанію з будівництва бункерів в Албанії.

Замислюючись про майбутній рік, я знову повертаюся до Канта і його нагадування, що в людських справах ніхто не може реально передбачити майбутнє. «Гіпотетична історія», писав він, відрізняється від природної історії тим, що хід людських подій залежить від свободи, а не від необхідності. Єдине пророцтво, яке може збутися, – це те, яке пророк допомагає реалізувати.

Отже, замість спекуляцій на тему, що може статися, я скажу про

надію. Ту, яку Вацлав Гавел називав надією без оптимізму: моральний обов'язок, який зберігається, навіть коли перспективи виглядають похмуро. Надія побачити, як ідеї, які колись надихали інститути Європи, повертаються на її вулиці, щоб захистити права мігрантів і виступити проти військової машини. Прогрес ніколи не гарантований, але він завжди можливий, за умови, що ми будемо діяти так, ніби він гарантований. І розмірковуючи в цій дивній манері гіпотетичної історії, ми могли б вчинити і гірше, не відроджуючи дух опору, який дав нам космополітичний соціалізм «Маніфесту Вентотене».

Copyright: Project Syndicate, 2025.

Леа Юпі

Леа Юпі (Lea Ypi) – професорка політичної теорії в Лондонській школі економіки, авторка книг «Ганьба. Переосмислене життя» (Allen Lane, 2025) та «Вільна. Історія дорослішання на зламі епох» (Penguin, 2022).

